

Kirja-arvosteluja

Odottaako meitä ilmestyskirjan peto vai aukeavatko paratiisin portit? - katsaus viimeaikaiseen suomalaiseen EU-integraatiokirjallisuuteen

VISA HEINONEN

1 Johdanto

Tämä kirjoitus on katsaus Suomessa viime vuosina julkaistuihin Euroopan integraatiota koskevaan kirjallisuuteen. Näkökulmani on taloudellinen eikä katsaus pyri olemaan tyhjentävä. Osa tarkasteltavista tutkimuksista ja selvityksistä kuuluu viime keväänä julkaistuihin kauppaja- ja teollisuusministeriön tutkimusyhteistyöhankkeiden kokonaisuuteen¹. Käsiteltävät tutkimukset, selvitykset ja kannanotot ovat Pekka Kososen (1992) toimittama teos, Riitta ja Reino Hjerppen (1992) teos, Kari Alhon ja Mika Widgrénin (1994), Hannu Tervon, Hannu Niittykankaan ja Tuomo Nenosen (1994), Jarmo Hahlin (1993), Kaj Ilmosen (1994), Veli Karhun, Ari Karppisen ja Jussi Saikkosen (1994) sekä Juha Rumpusen (1994) tutkimusraportit, Aulikki Pohjosen (1994)

työseloste sekä Risto Vaittisen (1994) keskustelualoite.

Olen aiemmin käsitellyt Suomen kannalta taloudellisen integraation ja siitä käydyn keskustelun nykyvaihetta edeltäviä vaiheita muissa yhteyksissä (ks. Heinonen 1990, 1992, 1993a ja 1993b). Toivon, että tämä katsaus tuo esiin tuoreimman integraatiokirjallisuuden keskeisimpiä argumentteja ja auttaa kokemaan sekä jäsentämään esille tuotuja ongelmia. Usein keskustelua käydään erilaisten vastakohtien avulla. Euroopan integraatiokehityksessä Suomen edessä olevia vaihtoehtoja on julkisessa keskustelussa jo ehditty luonnehtia otsikossa mainituilla raamatullisilla mielikuvilla. Ekonomisteille ominainen sinänsä kiitettävä pyrkimys viileään objektiivisuuteen karsii useimmiten ylilyöntejä. Epäselväksi jää kuitenkin se, ovatko kaikki mahdolliset vaihtoehdot tulleet arvioiduiksi riittävän perusteellisesti ja missä määrin tuollainen arvionti yleensä on perinteisillä arviointimenetelmillä mahdollista asiassa, jossa niin monet asiat muuttuvat niin paljon yhtä aikaa.

¹ Kaikki tutkimuskokonaisuuteen kuuluvat julkaisut on lueteltu *kauppaja- ja teollisuusministeriön* (1994) tutkimusraportissa *Euroopan integraatio ja Suomen vaihtoehdot*.

2 Tutkimuksellisia yleisarvioita

Pekka Kososen toimittama teos *Euroopan integraatio, työmarkkinat ja hyvinvointivaltio* (*Kosonen* 1992) edustaa viime vuosina Suomessa ilmestyneen integraatiokirjallisuuden parasta antia. Lievästä epätasaisuudesta huolimatta teosta on syytä kiittää kriittisyydestä, monipuolisuudesta sekä suhteellisen huolellisesta argumentoinnista. Teoksen yhdentoista kirjoittajan joukossa on yhteiskuntatieteilijöitä, oikeustieteilijöitä, historioitsija sekä taloustieteilijöitä.

Artikkeleista muutamat ansaitsevat taloustieteellisestä näkökulmasta katsottuna erityistä huomiota. Jos nimittäin "... talouspolitiikasta on tullut valuuttaspekuloijien panttivanki..." valuuttamarkkinoiden vapauttamisen seurauksena kuten *Jukka Pekkarinen* (1992, s. 135) toteaa, olisi kaiketi yleisen edun mukaista miettiä keinoja keinottelijoiden toiminnan vaikeuttamiseksi ja ainakin toiminnan haittojen vähentämiseksi. *James Tobinin* ehdottama transaktiovero olisi yksi keino. Maltillisena miehenä *Pekkarinen* katsoo, että kiinteän valuuttakurssin institutionalisoinnilla voitaisiin hidastaa suhteellisen toimivaksi - inflaatiota hidastavaksi, kasvua vakauttavaksi ja työttömyyttä vähentäväksi - osoittautuneen korporatistisen tulopoliittisen järjestelmän eroosiota. Vaihtoehtoja nykyiselle järjestelmälle olisivat *Pekkarisen* epätodennäköisenä pitämä "delorsilainen" kansainvälinen korporatismi tai työmarkkinajärjestelmän lohkoutuminen (*Pekkarinen* 1992, s. 139-140). Jälkimmäinen vaihtoehto toisi mukanaan joidenkin keskustelijoiden julkisuudessa kaipaamia palkkajoustoja eli palkkaerojen kasvua Suomessa, jossa ne jo lähtötilanteessa ovat Pohjoismaiden suurimpia (sama, s. 127).

Jan Otto Andersson vertailee artikkelissaan OECD-maiden työttömyysasteita 1980-luvulla. Yksi hänen keskeisimmistä havainnoistaan on se, että OECD-maista myös Euroopan unioniin kuuluvien pienien maiden Belgian ja Ir-

lannin keskimääräiset työttömyysasteet ovat olleet korkeimpia (Belgia 11 % ja Irlanti 14 %). Sanotut maat ovat sikäli hyvin pitkälle kansainvälistyneitä, että niissä tavaroiden tuontiosuus bruttokansantuotteesta on hyvin korkea (Belgiassa 58.6 % ja Irlannissa 47.3 % vuonna 1986; *Andersson* 1992, s. 149). Kaiken kaikkiaan *Andersson* kiinnittää huomiota siihen, että maan koko ja kansainvälistyminen korreloi vahvasti työttömyysasteen ja työttömyyden kasvun kanssa (sama, s. 152). Vain Sveitsi ja Luxemburg ovat poikkeuksia tästä. Tällaiset tulokset lienee syytä ottaa vakavasti pohdittaessa kansainvälistymisen ja integraation etuja ja haittoja. *Andersson* pitää monien EU-maiden korkean työttömyyden yhtenä selityksenä sitä, että kansallinen sääntelyjärjestelmä² on rapautunut ja ote talouspolitiikkaan passiivinen tilanteessa, jossa Euroopan unionin tasolla ei vielä ole olemassa toimivaa sääntelyjärjestelmää. Erityisesti hän katsoo, että jääminen ETA:n varaan olisi Suomelle ehkä huonoin vaihtoehto, kun rajakontrollit poistetaan mutta yhteistä sääntelyjärjestelmää ei ole olemassa (sama, s. 154).

Yleensä Euroopan integraation taloudellisia etuja on perusteltu viittaamalla mittakaavaetuihin. Modernissa verkostotalouden joustavassa tuotantajärjestelmässä mittakaavaetujen hyödyntäminen ei kuitenkaan välttämättä riitä, vaan tulisi pystyä hyödyntämään tuotevarioinnin etuja, eli yritysten tulisi voida käyttää samoja kiinteitä resursseja erilaisten ja nopeasti vaihtuvien tuotteiden valmistukseen

---

² Sääntelyjärjestelmän käsite kuuluu ns. sääntelykoulukunnan käsitteistöön. Sääntelyn käsite viittaa luonteeltaan ristiriitaisen yhteiskunnallisten suhteiden - sekä taloudellisten että sosiaalisten - uusintamisen tapaan (*Kosonen* 1987, s. 84-85). Yhteiskuntasuhteiden ristiriitaisuuden vuoksi suhteiden vakaus ja säännönmukaisuus eivät toteudu itsestään vaan sääntely on tarpeen. Ks. myös *Aglietta* 1979 ja 1982, *Andersson* 1986, *Jessop* 1990, *Kosonen* 1987 sekä *Lipietz* 1984 ja 1985.

(Kosonen 1992, s. 42). Kosonen korostaa lisäksi kahta tärkeää seikkaa: Euroopan unionin toistaiseksi selvää ja ongelmallista demokraatiavajetta sekä integraatiokehityksen historiallista epäjatkuvuutta.

Riitta ja Reino Hjerppen (1992) teos³ *Eurooppa yhdentyy* on Pekka Kososen toimittamaa artikkelikokoelmaa oppikirjamaisempi esitys Euroopan integraation päälinjoista. Kriittisen analyysin sijasta kirjan ote on kuvailtava, ja se onnistuikin tavoitteessaan: johdantona Euroopan integraation aihepiiriin. Runsaan faktatietonsa ja hakemistonsa ansiosta kirja toimii hyvin myös hakuteoksena. Siinä käsitellään Euroopan yhdentymisen historiaa aina viimeisimpään sisämarkkinaohjelman syventämiseen asti. Lievästä luettelomaisuudesta johtuen kirja on paikoittain hieman kuivaa luettavaa. Lisäksi se on osittain jo vanhentunut, mikä kylläkin on integraatiokirjojen väistämätön kohtalo jo keskipitkällä aikavälillä.

Hjerppejen kirjassa on omat lukunsa integraation osa-alueista kuten verotuksen harmonisoinnista, kilpailupolitiikasta, talouspolitiikan yhteensovittamisesta, sosiaalisista kysymyksistä ja maatalouspolitiikasta. Lisäksi lyhyesti käsitellään myös ympäristö- ja kuluttajapolitiikkaa sekä tiedettä ja tutkimusta.

Teoksessa mainitaan monia integraatioon liittyviä ongelmia kuten esimerkiksi Europarlamentin aseman heikkoudesta joutuva demokraatiavaje (*Hjerppe & Hjerppe* 1992, s. 62, 206), federalismin ja konfederalismin välinen jännite (mts. 64-65), EU:n maatalouspolitiikan uudistustarpeet (mts. 170-171) sekä inflaation hillintää painottavan EMU-järjestelmän riskit työllisyyden kannalta (mts. 162-163) pohtimatta kuitenkaan kovin syvällisesti näiden ongelmien vaikutuksia yksittäisten maiden ja koko integraatioprosessin kannalta. Teoksen nä-

kökulma on sängen Länsi-Eurooppa-keskeinen. Monien korostamaa Itä-Euroopan ja Venäjän huomioonottamista integraatiosuunnitelmiin ei juuri tuoda esiin. Myöskään maailmantalouden blokkiumumisen ongelmia tai kehitysmaiden asemaan liittyviä ongelmia ei pohdita, vaikka ne ovat koko globaalim talouden kannalta ensiarvoisen tärkeitä kysymyksiä.

Teoksessa esitellään lyhyesti peräti 15 miljoonaa Suomen markkaa maksamaan tulleen *Cecchini*-raportin tuloksia. Runsaasti kritiikkiä herättäneessä tutkimuksessa arvioitiin EU:n sisämarkkinaohjelman nettohyödyksi 4.5-7 % bruttokansantuotteesta (*Hjerppe & Hjerppe* 1992, s. 99). *Cecchini*-raportin laskelmien toteutuminen on perin epävarmaa ja taatusti monien vuosien päässä.

Kari Alho sekä *Mika Widgrénin* (1994) raporttiin on koottu tutkimustuloksia Suomen syksyllä tapahtuvaa Euroopan unionin jäsenyydestä järjestettävää kansanäänestystä silmällä pitäen. Siinä esitetään myös näkemyksiä ja arvioita sekä jäsenyyden että EU:n ulkopuolelle jäämisen poliittisista ja taloudellisista seurauksista. Tutkimuksen yleinen tulos on se, että "EU-jäsenyys muuttaa yhteiskuntamme ilmettä, mutta ei millään ratkaisevalla tavalla" (*Alho & Widgrén* 1994, s. 131).

Raportissa tunnustetaan, että unionin tavoitteena oleva talous- ja rahaliitto ja niiden myötä talouspolitiikan itsenäisyyden vähentyminen ovat ongelmakohtia. Koska EU:ssa ei ole keskitettyä finanssipolitiikkaa ja koska yleiset talouspolitiikalle ja makrotaloudellisille tavoitteille - 1) julkisen sektorin alijäämä korkeintaan 3 prosenttia bkt:sta, 2) julkinen velka korkeintaan 60 % bkt:sta, 3) inflaatio korkeintaan 1.5 % kolmen alhaisimman inflaation maan keskiarvosta, 4) pitkän aikavälin korkotaso korkeintaan 2 % korkeampi kuin kolmen alhaisimman inflaation maan keskimääräinen korkotaso, 5) ERM:n mukaisen valuuttakursin vaihtelu korkeintaan 2.25 % molempiin suuntiin vähintään kahden vuoden ajan (*Karhu ym.* 1994, s. 48) - asetetut vaatimukset ovat

³ Kirjan on *Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa* arvioinut *Jussi Linnamo* (1992).

tiukat eikä niitä tällä hetkellä täytyä juuri mikään Euroopan maista, tarvitaan kansallista talouspoliittista liikkumavaraa.

Raportin neljännessä luvussa on esitetty yhteenveto muutamasta Suomessa tehdystä EU-jäsenyyden vaikutuksiin liittyvästä tutkimuksesta (*Alho, Kotilainen & Widgrén* 1992⁴ ja *VATT* 1992⁵), muiden Pohjoismaiden ministeriöissä tehdyistä vastaavista arvioista Itävallassa toteutetusta tutkimuksesta (*Breuss* 1991) sekä Lontoossa sijaitsevan CEPR-tutkimuslaitoksen (*CEPR* 1992) EU:n laajenemista koskevasta tutkimuksesta. Näistä *VATT:n* ja *Breussin* raportit sekä Tanskan valtiovarainministeriön selvitys perustuvat makromallin avulla tehtyihin ekonometrisiin laskelmiin. *Alhon ym.* sekä *CEPR:n* tutkimukset perustuvat sektori-kohtaiseen tarkasteluun yleisen tasapainon kehikossa. Ruotsalainen ja norjalainen selvitys eivät sisällä varsinaisia kvantitatiivisia arvioita.

VATT:n laskelmien mukaan EY-jäsenyyden arvioitiin johtavan bruttokansantuotteen lähes kahdeksan prosentin suuruiseen tasosiirtymään. *Alho ym.* arvelivat puolestaan EU-jäsenyyden pysyvän pitkän aikavälin potentiaalisesti taloudelliseksi hyödyksi neljä prosenttia bruttokansantuotteesta.

Vertailtaessa EU-jäsenyyden ja ETA-sopimuksen taloudellisia vaikutuksia päädyttiin ruotsalaisessa selvityksessä siihen, että ETA on jossain määrin EU-jäsenyyttä edullisempi ratkaisu taloudellisesta näkökulmasta. EU-jäsenyys vähentäisi kustannuksia rajamuodollisuuksien ja valuutan vaihtoon liittyvien kustannusten poistuessa. ETA-sopimuksen edullisuus perustuu arvion mukaan siihen, ettei sopimukseen liity osallistumista EU:n budjettiin - johon Pohjoismaat tulisivat viime kädessä net-

tomaksajiksi - eikä yhteiseen kauppapolitiikkaan. Toisin kuin suomalaiset tutkimukset Ruotsin valtiovarainministeriön selvitys ei laskenut EU:sta koituviksi hyödyiksi korkotason laskua eikä suljetun sektorin tehostumista. Suurimmaksi potentiaalisesti hyödyksi katsottiin se, että päästäisiin osallistumaan EU:n päätöksentekoon. Mahdollisen EU-jäsenyyden taloudellisia vaikutuksia pidettiin suhteellisen mitättöminä.

Norjan ministeriöiden yhteisselvityksessä pidettiin ETA-ratkaisua Norjalle riittävänä. Ongelmia katsottiin tulevan ainoastaan silloin, jos Norja yksin jäisi EU:n ulkopuolelle Suomen ja Ruotsin liittyessä siihen. Keväällä 1993 Maastricht-kansanäänestystä varten laaditussa Tanskan valtiovarainministeriön tutkimuksessa taas pohdittiin sen seurauksia, että Tanska jättäytyisi Maastrichtin sopimuksen ulkopuolelle. Kokonaisarvio oli se, että maan kansantuote laskisi ensin 7-8 prosenttia verrattuna tiivistyvässä EU:ssa pysymiseen mutta talouden aktiiviteetti palautuisi asteittain 10-15 vuoden aikana kohti jäsenenä säilymisen seurauksena toteutuvaa kehitysuraa.

Itävaltalaisessa tutkimuksessa arvioitiin ETA-jäsenyyden lisäävän viidessä vuodessa maan bruttokansantuotetta 1.5 prosentilla, kun taas EU-jäsenyydestä koituvan vastaavan kasvun arveltiin olevan kaksi prosenttia korkeampi eli 3.6 prosenttia. Lontoolaisen CEPR:n päätulos oli se, että ETA-ratkaisu on ennen kaikkea taloudellinen kysymys - seuraukset ETA- ja EU-ratkaisuista kuvataan samankaltaisiksi kuin *Alhon ym.* tutkimuksessa - kun taas EU-jäsenyys on luonteeltaan poliittinen.

Alhon ja *Widgrénin* raportissa tarkastellaan erillisinä osa-alueina kauppapolitiikkaa, verotusta ja sosiaaliturvaa, maatalouskysymyksiä, talouspolitiikkaa, ympäristöpolitiikkaa sekä päätöksentekoa. Raportti tarjoaa osaltaan tervetulleen tietopaketin suomalaiseen integraatiokeskusteluun. Jossain määrin kriittisesti voidaan arvioida sitä, ettei siinä kiinnitetä riittävästi huomiota ETA-sopimuksen ja EU:n pe-

⁴ Keskustelua *Alhon ym.* raportista *Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa* 2/1993, s. 236-241. Arvio *Hjerppe* 1993.

⁵ Keskustelua *VATT:n* raportista *Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa* 1/1992, s. 71-89.

rustavalle erolle. Kysymyshän on tulliliiton ja vapaakauppa-alueen välisestä erosta: edellinen on siinä mielessä "protektionistinen" järjestely, että tulliliiton jäsenmaiden ja kolmansien maiden välisten kauppasuhteiden järjestäminen tapahtuu kollektiivisesti eli tulliliitolla on yhteiset tullit liiton ulkopuolisiin maihin nähden, kun taas vapaakauppa-alueen jäsenmaat saavat päättää järjestelyistä kolmansiin maihin nähden itse. Yleinen pyrkimys kaikkien kaupan esteiden purkamiseen maailmankaupassa blokkautumisen sijasta voi tietenkin olla vielä kaukana tulevaisuudessa kangastelevalta haave. Japanin ja Yhdysvaltojen väliset viimeaikaiset kauppakiistat eivät lupaa pyrkimyksen kannalta hyvää.

EU- ja ETA-jäsenyyden taloudellisia vaikutuksia ovat tutkimuksessaan tarkastelleet myös *Veli Karhu*, *Ari Karppinen* ja *Jussi Saikkonen* (*Karhu ym.* 1994). Tutkimus on tehty skenaariotekniikalla vertailemalla eri integraatiovaihtoehtojen vaikutuksia ekonometrisillä laskelmilla kontrolliuraan. Kansantalouden kokonaishyöty arvioitiin tutkimuksessa suurimmaksi siinä tapauksessa, että Suomi liittyisi EU:iin ja EMU:n kolmas vaihe toteutuisi vuoden 1999 alusta alkaen. Toiseksi parhaaksi osoittautui tapaus, jossa Suomi ETA:n puitteisissa sopeuttaisi taloutta EU:n kehityksen suuntaan, ja vasta kolmanneksi EU-jäsenyys ilman EMU:n toteutumista. Mallisimuloinneissa huonoimmaksi osoittautui ETA ilman EU-päätöksiin sopeuttavia toimia.

3 Ympäristö ja Euroopan yhdentymisen

Juha Rumpusen (1994) tutkimuksessa vertaillaan Suomen integraatiovaihtoehtojen - ETA-ratkaisun ja mahdollisen EU-jäsenyyden - vaikutuksia maamme ympäristöpolitiikkaan. Taustalla on myös laajempi kysymys pienen maan mahdollisuuksista vaikuttaa ylipäätään ympäristöongelmien ratkaisemiseen omalla

ympäristöpolitiikallaan. *Rumpunen* tarkastelee tutkimusraporttinsa alussa ympäristöpolitiikkaa ja ympäristöongelmien luonnetta yleisesti, toiseksi Suomen ympäristöpolitiikan pääpiirteitä, kolmanneksi ETA-sopimuksen vaikutuksia Suomen politiikkaan, neljänneksi EU:n ympäristöpolitiikkaa ja lopuksi vertailee ETA-sopimuksen ja mahdollisen EU-jäsenyyden vaikutuksia Suomen linjaan.

Rumpusen mukaan EU:n jäsenmaat ovat toistaiseksi suhtautuneet suhteellisen piittämättömästi unionin ympäristösäädöksiin. Esimerkiksi vuonna 1989 jäsenmaiden yhteiseen rikelistaan tuli 362 ympäristölainsäädännön rikkomusta, ja samana vuonna EU:n komissio sai 450 ympäristönsuojeluun liittyvää valitusta (*Rumpunen* 1994, s. 20). Ympäristöpolitiikan pulmallisuutta kuvastaa myös se, että EU:n jäsenmaiden väliset taloudellisen kehityksen tasoerot tulevat selvästi esiin. Esimerkiksi Kreikan ja Portugalin kaltaiset köyhät jäsenmaat vetoavat siihen, että ympäristönsuojelu hidastaa taloudellista kehitystä. Ympäristönsuojelu saatetaan kokea joissain maissa jopa rasitteena (mts. 22). Näin ollen EU sattaa joutua turvautumaan sangen väljiin muotoiluihin ympäristöpolitiikassaan.

EU:n jäsenmaat voidaan jakaa ympäristöpoliittisen linjansa mukaan kiiruhtajavaltioihin, joina pidetään Saksaa, Tanskaa ja Hollantia, sekä jarruttajavaltioihin, joita ovat Kreikka, Portugali ja Espanja (*Rumpunen* 1994, s. 23). Lista ei ole mitenkään yllättävä, ja näyttää siltä, että EU:n jäsenvaltioiden välillä tuleekin pitkään säilymään jännitteitä juuri ympäristöpolitiikassa.

Toistaiseksi Suomen kannalta ongelma on ollut se, että EU:n ympäristöapua on suunnattu keskieuropalaisten intressien mukaan eikä niinkään Suomen lähialueille. EU:n ja Suomen ympäristöpolitiikassa ei ole suuria linjajeroja, joskin molemmat ovat kiinnostuneita lähinnä juuri omien lähialueidensa ympäristön tilasta. ETA-sopimus kattaa jo suuren osa ympäristölainsäädännöstä. Sen ulkopuolelle jäävät kui-

tenkin kysymykset uima- ja kalavesien laadusta, säteilyturvallisuudesta, energia- ja aluepolitiikan ympäristökysymykset sekä luonnonsuojelu kokonaisuudessaan (*Rumpunen* 1994, s. 26).

Mahdollinen EU:n jäsenyys ei siis toisi suuria muutoksia Suomen ympäristöpolitiikkaan. Nykytilanteessa EU ei ole erityisen kiinnostunut pohjoisten ja arktisten alueiden luonnonsuojelusta. Pohjoismaiden liittyminen unionin jäseniksi muuttaisi tilannetta, kun näiden alueiden ongelmat tulisivat myös EU:n ongelmiksi (*Rumpunen* 1994, s. 31). ETA-sopimuksen yleinen ongelmahan on myös ympäristöpolitiikan alueella se, että Suomi ei ole mukana päättämässä EU:n ympäristönormeista eikä siten juurikaan voi vaikuttaa esimerkiksi Länsi-Euroopasta kulkeutuvien saasteiden vähentämiseen. *Rumpunen* päätyy siihen johtopäätökseen, että ETA-ratkaisu on Suomen kannalta ympäristöpolitiikassa huonompi kuin EU:n jäsenyys.

4 Kuluttajan asema yhdentyvässä Euroopassa

Kuluttajapolitiikka on yksi erityispainopistealue Euroopan unionin kehittämissuunnitelmissa. Suomalaisen kuluttajien odotuksista sekä heitä koskevista mahdollisista muutoksista onkin tehty joitain tuoreita tutkimuksia.

Kaj Ilmonen (1994) on tehnyt kyselytutkimuksen kuluttajien Suomen EU-ratkaisuun kohdistamista odotuksista. Tutkimuksen 700:n 15 vuotta täyttäneen suomalaisen otos kerättiin maaliskuussa 1994. Vastausprosentti oli 50. *Ilmonen* tutkimuksen mukaan suomalaiset kuluttajat odottavat saavansa taloudellista hyötyä EU:iin liittymisestä lähinnä tavaravaliokoman laajentuessa ja hintojen laskiessa. Hintojen mahdolliseen laskemiseen suhtaututaan tosin lievän varautuneesta. Todennäköisimpänä pidettiin elintarvikkeiden, vaatteiden ja ulkomaanmatkojen halpenemista (*Ilmonen* 1994,

s. 12-13). Asumisen arveltiin jopa tulevan kalliimmaksi. Kielteisiä vaikutuksia kuluttajat odottavat koituvan kuluttajien oikeusturvalle lähinnä tuotteiden tuonnin valvonnan, turvallisuuden, elintarvikkeiden laadun sekä pakkaus-ten suomenkielisen tuoteinformaation heikkenemisenä. Lisäksi mainonnan arvioidaan lisääntyvän. Kaiken kaikkiaan noin puolet vastaajista arvelevat Euroopan unioniin liittymisen joko säilyttävän ennallaan tai heikentävän yleisiä elinoloja Suomessa.

Aulikki Pohjonen (1994) arvioi EU:n vaikutuksia elintarvikeketjuun koskevassa työselosteessaan Suomen mahdollisesta EU-jäsenyydestä seuraavaksi välittömäksi keskimääräiseksi kuluttajahintojen laskuksi keskimäärin 10 prosenttia. Suurin hintojen lasku olisi odotettavissa margariinin ja öljyjen hinnoissa (peräti 24 %) ja lihan hinnoissa (16 %) sekä leivän ja viljatutotteiden (15 %) hinnoissa: *Jos tuella alennetut raaka-ainekustannukset eivät siirry täysimääräisinä teollisuuden myyntihintojen alennuksiin, joutuvat kuluttajat maksamaan erän sekä maatalouden tukipaketissa että kuluttajahinnoissa eli kahteen kertaan.* (*Pohjonen* 1994, s. 1.)

Hän päättelee, että näin ollen sekä elintarviketeollisuuden että kaupan velvollisuus on todella siirtää kuluttajien hyödyksi yhdentymisen mahdolliset hintavaikutukset. Liittyminen EU:iin merkitsisi kuluttajien kannalta huomattavia muutoksia edellyttäen, että hyöty todella tulisi kuluttajille. Ovathan elintarvikkeiden tuottajahinnat EU-maissa keskimäärin 30-60 % suomalaisia alemmat.

Risto Vaittisen keskustelualoitteessa tarkastellaan Suomen mahdollisen EU-jäsenyyden vaikutuksia kuluttajien asemaan ja hyvinvointiin. Euroopan unionissa käytetään peräti kaksi kolmasosaa budjettivaroista maatalouden tukeen (*Vaittinen* 1994, s. 1). EU:n maatalouspolitiikan ongelma on hyvin samansuuntainen kuin Suomen: maataloustukipolitiikalla on ylläpidetty tehottomia rakenteita ja jopa kannustettu ylituotantoon. *Vaittinen* kiteyttää: *Maata-*

louden tuen kasvussa onkin osaltaan kyse siitä, että sitä mitä kuluttaja ei ole joutunut maksamaan korkeina hintoina, sen on veronmaksaja joutunut maksamaan kasvaneina subventioina. (Vaittinen 1994, s. 10.)

Kun noin viidesosa EU:n nykyisestä tuonnista kuuluu muiden kuin tullimuotoisten kaupan esteiden piiriin, jäsenyydellä olisi kuluttajien kannalta sikäli kielteinen vaikutus, että suomalainen tullitaso EU:n ulkopuolelta tuotaville tavaroille nousisi keskimäärin 1.7 %. Vaittinen (1994, s. 2) arvelee kuitenkin, ettei tullien nostolla olisi kovin dramaattisia seurauksia. Edelleen hänen mukaansa kuluttajille mahdollisesti tuleva hyöty liittyy EU-jäsenyyden myötä toteutettavaan maatalousudistukseen.

Risto Vaittisen mukaan tuottajahintojen laskun nettovaikutus kuluttajahintoihin olisi kymmenen prosenttia alaspäin. Kun Suomi on markkina-alueena suhteellisen pieni ja vaikeasti lähestyttävä, elintarviketeollisuus tulee olemaan myös EU:ssa pääasiassa kotimarkkinatoimiala. "HK:n sininen ja Saarioisten maksalaatikko tulevat kuulumaan myös eurosuomen ruokapöydän laatumerkkeihin" (Vaittinen 1994, s. 11), hän tiivistää osuvasti.

5 EU-jäsenyyden vaikutukset Suomen taloussuhteisiin Itä-Euroopan suunnassa

Jarmo Hahlin (1993) tutkimusraportissa selvitetään Suomen mahdollisen EU-jäsenyyden vaikutuksia Venäjän ja muiden IVY-maiden kanssa käytävään kauppaan sekä taloussuhteisiin. Lähtökohtana on yhtäältä yleinen tulliliittojen teoria ja sen vineriläiset peruskäsitteet kaupan luominen ja kaupan siirtymä (ks. Heinonen 1993c). Esityksessä tarkastellaan myös Venäjän ja IVY-maiden taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen mahdollisia lähtösuuntia. Lähdemateriaalina Hahl on

käyttänyt aiemmin tehtyjä tutkimuksia sekä asiantuntijahaastatteluja.

Neuvostoliiton-kauppa oli tunnetusti vielä 1980-luvun alkupuolella Suomelle hyvin merkittävää. Suurimmillaan vuoden 1983 paikkeilla viennin ja tuonnin osuus SEV-maihin oli noin neljänneksen maamme koko ulkomaankaupasta. Markkamääräisesti vienti Venäjälle romahti vuoden 1983 18.2 miljardista markasta (vientä nykyisiin IVY-maihin sekä Baltiaan) vuoden 1991 4.5 miljardiin. Tuonnin osalta vastaavat luvut olivat 18.4 miljardia ja 7.5 miljardia. (Hahl 1993, s. 14-15.) Sitten kauppa on kääntynyt kasvuun.

Hahl lähtee siitä, ettei ETA-sopimuksella ole sinänsä suoraa vaikutusta Suomen ja Venäjän taloussuhteisiin eikä kauppapoliittisiin ratkaisuihin. Suomen mahdollinen liittyminen EU:iin sen sijaan aiheuttaisi muutoksia, sillä EU tekisi tuolloin kauppapoliittiset päätökset jäsenmaidensa puolesta. Hahl huomauttaakin, että virallisesta poliittisesta suhtautumisesta huolimatta Venäjällä on esitetty myös Suomen EU-jäsenyyttä vastustavia kantoja. Perusteluksi on väitetty Suomen ja Venäjän kaupan vaikeutuvan, kun Suomi liittyy EU:iin (Hahl 1993, s. 42).

EU:n jäsenenä Suomi pääsisi vaikuttamaan unionin avustusten ja projektien suunnitteluun sekä kohdentamiseen. Unionin Pietarin kaupunkia ja Leningradin lääniä kohtaan tuntema kiinnostus on Suomen kannalta luonnollisesti merkittävä seikka. Hahl arvioi, että EU:n kilpailukyky Venäjän markkinoilla USA:han ja Japaniin verrattuna paranee Suomen jäsenyyden myötä: perinteisesti on katsottu, että suomalaisilla on kokemusta ja taitoa taloussuhteiden hoitamisesta Venäjällä. Näin Suomi voisi toimia väylänä itään päin. Muita mahdollisia positiivisesti ulkomaisten sijoitusten Suomeen saamiseen vaikuttavia tekijöitä Hahlin mukaan (1993, s. 63-64) ovat kylmien olojen tuntemus, eurooppalaisittain keskitason työvoimakustannukset, alhainen pääoma- ja yritysverotus - nykyinen talouskriisi sekä valtion verotulojen

lasku saattavat tosin lisätä paineita kyseisten verojen jonkinasteiseen lisäämiseen - alhainen sähkön sekä tietoliikenteen hinta ja se, että Suomi on demokraattinen ja poliittisesti vakaa sekä suhteellisen turvallinen läntinen teollisuusmaa. Heikkouksia vastaavasti ovat mm. markkinoiden syrjäinen sijainti ja pieni koko, kireä yksityishenkilöiden tuloverotus, lähes olemattomat pääomamarkkinat, ilmasto ja vaikea kieli (mts. 64). Erityisesti Venäjän kehityksen epävarmuus on haittatekijä Suomen kannalta.

Kokonaisarvionaan Hahl esittää, että Suomen EU-jäsenyys pikemmin tukisi kuin haittaisi maamme kauppasuhteita idän suuntaan.

6 Euro-Suomi ja alueellinen kehitys

Hannu Tervon, Hannu Niittykankaan ja Tuomo Nenosen (1994) julkaisema tutkimusraportti valottaa tärkeää näkökulmaa Euroopan integraatioon. Aluepolitiikkaa ja maataloutta koskevia integraatiovaikutuksia on Suomen kohdalta arvioitu suhteellisen vähän, vaikka ne ovatkin harvaanasutun ja suhteellisen myöhään teollistuneen maamme kannalta erityisen keskeisiä. Kirjoittajat arvelevat, että yhdentymisen mahdollisesti toteutuessa keskusalueet menestyvät edelleen ja haja-asutusalueet kärsivät tappioita (Tervo ym. 1994, s. 7). Tämä johtopäätös liittyy integraation dynaamisiin vaikutuksiin eli siihen, miten mittakaavaedut, tekninen kehitys, lisääntyvä innovaatiokyky sekä mahdollisesti parantuvat investointiedellytykset onnistutaan hyödyntämään. Integraation välittömät staattiset vaikutukset niin ETA:n kuin mahdollisen EU-jäsenyydenkin tapauksessa tulevat kirjoittajien arvion mukaan olemaan pieniä.

Integraation etuja korostavissa näkemyksissä - esim. *Cecchinin* raportissa - on lähdetty yleensä liikkeelle siitä, että integraation hyödyt leviävät kaikille alueille ja pitkällä aikavälillä hyödyttävät erityisesti heikoimpia alueita. In-

tegraation alueellisia vaikutuksia tarkastelevas- sa kirjallisuudessa on kuitenkin tuotu esiin erilaisia alueiden välisten erojen tasoittumista estäviä tekijöitä. Näitä ovat seuraavat: 1) heikot alueet joutuvat kilpailemaan tuotantomahdollisuuksiinsa nähden yliarvostetulla valuutaturkurssilla ja sen seurauksena kamppailemaan kroonisen kauppataasealijäämän kanssa, 2) heikon kilpailukyvyn alueet saattavat tyhjäntyä täysin poismuuton vuoksi tai joutua kamppailemaan kasvavan suurtyöttömyyden ja rikollisuuden sekä pimeän sektorin kasvun aiheuttamien ongelmien kanssa pysyvästi, 3) kun jotkut alueet hyötyvät ensin työvoimakustannustensa suhteellisesta alemmuudesta, ne saattavat joutua myöhemmin tilanteeseen, jossa niiden on jatkuvasti lisättävä tuottavuuttaan muita nopeammin kyetäkseen kilpailemaan, 4) reuna-alueet eivät pääse osalliseksi taloudellisen kasvun leviämisaikutuksista ja 5) positiiviset vaikutukset saattavat valua heikoilta alueilta niiden talouden rakenteen yksipuolisuuden vuoksi kokonaan pois hyödyttämättä niitä ollenkaan (Tervo ym. 1994, s. 28-30). Kaikki mainitut tekijät on lienee syytä ottaa vakavasti pohdittaessa myös Suomen integraatoratkaisua.

Suomea koskevan analyysin johtopäätökset ovat kiinnostavia. Tutkijat päätyvät tilastollisen korrelaatiotarkastelun perusteella siihen, että nopea kasvu ja henkeä kohti lasketun bruttokansantuotteen korkea taso toteutuvat jo ennestään suurilla väkirikkailta ja kehittyneillä keskusalueilla sekä alueille, joiden teollisuus on vientiin suuntautunutta ja suuryksikkövaltaista. Mielenkiintoinen huomio on edelleen se, että "alkutuotantovaltaiset alueet ovat kasvaneet hitaasti ja niiden per capita bkt-taso on matala, kun taas palveluvaltaisiin alueisiin liittyvät päinvastaiset ominaisuudet" (Tervo ym. 1994, s. 44). Suomessa integraatioherkkiä ja kilpailukyvyiltään heikkoja alueita on lähinnä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla, Pirkanmaalla ja Satakunnassa sekä yllättäen Uudellamaalla. Myös Norjassa tehdyssä tutkimuksessa

Oslon seudulta paljastui runsaasti kilpailukyvyltään heikkoja integraatioherkkiä aloja (sama, s. 51).

Maatalouden mahdollisuudet selvittää integraatioprosessista ilman suuria muutoksia ovat huonot. Ongelma on erityisesti alueellinen, sillä alueelliset erot ovat suuria. Kun alkutuotannon bruttokansantuoteosuus oli vuonna 1990 koko maassa enää 6 %, se oli korkeimmillaan Mikkelin ja Pohjois-Karjalan lääneissä (noin 15 %) ja matalimmillaan Uudenmaan läänissä (1 %). Synkimpänä uhkana on maaseudun vähittäinen tyhjeneminen väestöpohjan heiketessä, palveluiden vähentyessä ja infrastruktuurin rapistuen päättelevät *Tervo ym.* (1994, s. 8). Tällöin jäisi laajoja alueita Suomessa asumattomiksi.

Kirjoittajat arvioivat kaiken kaikkiaan, että tulevaisuudessa alueelliset kehityserot tulevat kasvamaan ja että vastuu kehityksen suunnasta tulee olemaan kasvavassa määrin alueilla itsellään

7 Mitä tästä opimme?

Minkälaisia johtopäätöksiä suomalaisesta integraatiokirjallisuudesta voi tehdä? Auttaako julkaistu kirjallisuus kansalaisia syksyn 1994 hyvin merkittävän äänestyspäätöksen teossa? Mitään yksiselitteistä vastausta kommentoimani kirjoittajat eivät tarjoa, vaikkakin EU-myönteisyys näkyy näennäisestä objektiivisuuden tavoittelusta huolimatta monissa esityksissä suorastaan kiusallisella tavalla. Puhtaasti retoriselta kannalta - kirjoitusten potentiaalista suostutteluvoimaa ajatellen - tulosten esittely varauksellisemmin, kvantitatiivisten arvioiden epävarmuuden korostaminen ja EU:n ulkopuolelle jättäytymisen seurausten monipuolisempi arviointi - niin vaikeaa kuin se onkin - olisi jättänyt lukijalle hieman vakuuttavamman kuvan. Saattaa olla, että kansalaiset joutuvat joka tapauksessa tekemään päätöksensä tunnepohjalta ja mielikuviin perustuen kuten kes-

kusteluun ahkerasti ja kriittisesti osallistunut *Jan Otto Andersson* on esittänyt. Toisin sanoen kyseessä on niin monella ja monimutkaisella tavalla vaikuttava ratkaisu, ettei varsinaista tieteellistä argumenttia puolesta tai vastaan voida esittää! Voidaan vain tarjota erilaisia valistuneita arvauksia muutosten suunnista ja laajuudesta. Vastaus otsikon kysymykseen on kuitenkin helppo esittää: todennäköisesti äärimmäiset vaihtoehdot eivät toteudu.

Tässä katsauksessa on jouduttu sivuuttamaan monia puheenvuoroja. Niitä ovat esittäneet mm. *Erkki Tuomioja, Esko Seppänen, Hilikka Pietilä, Antti Vahtera, Kalevi Sorsa, Eero Taivalsaari* sekä monet tutkijat, kansanedustajat ja päättäjät. Kaiken kaikkiaan keskustelu on ollut melko eliittivetoista ja asiat ovat edenneet omalla painollaan mielipidepaloilla vellovasta kansalaiskeskustelusta huolimatta.

Suomi on kansakuntana tärkeän ratkaisun kynnyksellä: liittykö jäseneksi monikansalliseen valtioliittoon, jonka tulevaisuus kaiken lisäksi on vielä avoin, vai jäädäkö sen ulkopuolelle? *Hannu Taanila* (1994) on kiinnostavassa ja ajatuksia herättävässä esseessään verrannut Maastrichtin sopimuksen perustalle luotua Euroopan unionia Ranskan vallankumouksen jälkeiseen jakobiinien hallintoon ja Venäjän lokakuun vallankumouksen jälkeiseen bolshevikkihallintoon. Hän jatkaa: *Ero on tietysti siinä, että jakobiinit ja bolshevikit julistivat ja ajoivat ja toteuttivat ihmisten vapauksia ja ihmisten yhdenvertaisuutta, kun taas Euroopan unioni julistaa ja ajaa paitsi henkilöiden ja kuluttajien ennen muuta yritysten, toimialojen jne. eli siis pääomien vapauksia ja yhdenvertaisuutta. Mutta Maastrichtin sopimus on viehättävä ja kiinnostava juuri sen vuoksi, että "vapaus" käsitetään saavutettavan rannattomalla määrällä määräyksiä, käskyjä ja direktiivejä.* (Taanila 1994, s. 167.)

Suuren, ristiriitaisen ja byrokraattisen valtioliiton syntyminen blokkiutuvassa maailmassa avaa pessimistille synkän orwellilaisen visi-

on. Kyseessä olisi tietenkin juristien ja byrokraattien jouluaatto, mutta samalla asetelma olisi perin ongelmallinen erityisesti kehitysmaiden ja blokkien reuna-alueiden kannalta. Parhaita eurointegraation puolesta esitettyjä argumentteja onkin ollut rauhan ja kansainvälisen yhteistyön edistäminen. Silloin voidaan liittyminen valtioliittoon perustella pyrkimyksellä vaikuttaa valtioliiton tulevaisuuteen mainittujen päämäärien hyväksi ja kansainvälisen yhteistyön laajentamiseksi globaaliin suuntaan alueellisen sulkeutumisen sijasta.

Optimisti voi ajatella, että esimerkiksi kaikkien pohjoismaiden liittyminen EU:iin mahdollistaa kyseisten päämäärien ponnekaamman edistämisen. Euro-optimistin kannalta varteenotettavia ovat eurofederalistiksi ilmoittautuneen Cambridgen yliopiston kansantaloustieteen professorin *Bob Rowthornin* (1993) ehdotukset koordinoidusta elvytyksestä, EU:n sitoutumisesta selkeästi korkean ja vakaan työllisyyden edistämiseen, Euroopan rahaliiton lykkäämisestä, yhteistyön lisäämisestä mm. teollisuus- ja aluepolitiikassa sekä ns. sosiaalisen kumppanuuden politiikan omaksumisesta.

Keskustelussa ovat edelleen saaneet suhteellisen vähäistä huomiota eurooppalainen rahaunioni EMU⁶ sekä pohjoismainen yhteistyö joko tilapäisenä tai laajalle integraatiolle vaihtoehdoisena strategiana. Vaikka EMU:n toteutuminen voimassaolevan aikataulun mukaan vuoteen 1999 mennessä onkin sangen epäselvää, tavoitteet projektissa ovat selkeät: inflaatio alas, valuuttakurssiriskit sekä korkoerot ja valuutanvaihtokustannukset pois. Tavoitteet ovat sinänsä kannatettavia. Hyvin ongelmallisia piirteitä rahaunionihankkeessa ovat kuitenkin

demokratian kannalta ongelmallinen talouspoliittisen päätäntävällän kaventuminen ja keskuspankkivallan lisääntyminen. Jos valuuttaunionia tarvitaan, Pohjoismaisen taloudellisen yhteistyön tiivistäminen entisestään voisi alkaa esimerkiksi pohjoismaisesta valuuttaunionista ja maiden välisen keskinäisen ulkomaankaupan lisäämisestä. Pohjolassahan on edelleen puolustettavana suhteellisen hyvästä yhteiskuntamallista monille ihmisille eri puolilla maailmaa esimerkiksi kelpaava moderni pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta.

Kirjallisuus

- Aglietta, M. (1979): *A Theory of Capitalist Regulation*. London, Verso.
- Aglietta, M. (1982): World Capitalism in the Eighties. *New Left Review* 136, November-December 1982.
- Alho, K. & Widgrén, M. (1994): Suomen EU-valinta. *Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, B* 94. Helsinki, Taloustieto Oy.
- Alho, K., Kotilainen, M. & Widgrén, M. (1992): Suomi Euroopan yhteisössä - arvio taloudellisista vaikutuksista. *Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, B* 81. Helsinki, Taloustieto Oy.
- Andersson, J. O. (1986): Sääntelyteoria - pyrkimys luoda uusi perusta makrotaloudelliselle analyysille. *Tiede & edistys* 3/86, s. 214-221.
- Andersson, J. O. (1992): Työttömyys, kansainvälistyminen ja maan koko. Teoksessa *Euroopan integraatio, työmarkkinat ja hyvinvointivaltio (toim. P. Kosonen)*, s. 145-157. Jyväskylä, Gaudeamus.
- Breuss, F. (1991): Österreich im Europäischen Wirtschaftstraum. *WIFO Monatsberichte* 5/91.
- CEPR (1992): Is Bigger Better? The Economics of EC Enlargement. *Monitoring European Integration* 3, A CEPR Annual Report. London.

⁶ Esimerkkejä viimeaikaisesta EMU-keskustelusta Suomessa ovat *Hetemäen* (1993), *Kianderin* (1992), *Oksasen* (1993) ja *Sauramon* (1990) kannanotot sekä *Haaparannan* ja *Heinosen, Hjerppen* sekä *Suvannon* artikkelit *TTT:n Katsauksessa* 1/1993.

- Hahl, J. (1993): Suomen EY-jäsenyyden vaikutukset taloussuhteisiin Venäjän ja muiden maiden kanssa. *Turun kauppa- ja kauppakorkeakoulun Yrityskaupan tutkimuskeskus & Itäkaupan tutkimus- ja koulutusyksikkö, sarja B, Tutkimusraportteja 3/93*. Turku.
- Heinonen, V. (1990): Suomen integraatiotratkaisut ja niistä käyty keskustelu. Teoksessa *Pikajuna Brysseliin - Suomi ja Euroopan yhdentymisen ongelmat (toim. Kantola ym.)*, s. 35-56. Jyväskylä, Tammi.
- Heinonen, V. (1992): Suomen Efta-vapaakaupparatkaisu ja siitä käyty asiantuntijakeskustelu talouspoliittisena retoriikkana. *Kansantaloustieteen lisensiaatintutkimus, Helsingin yliopisto*.
- Heinonen, V. (1993a): Talousmiehet Kekkonen tasavallassa - Suomen Efta-vapaakaupparatkaisusta käyty asiantuntijakeskustelu. Teoksessa *Näkökulmia Eurooppaan ja integraatioon (toim. P. Kosonen)*, s. 63-83. *Helsingin yliopiston oikeus- ja sosiologian julkaisuja* no 7.
- Heinonen, V. (1993b): Kuinka siinä kävikään - Nordek 1968-70: Muisto menneiltä ajoilta vai reaalin vaihtoehdo. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1/1993, s. 27-40.
- Heinonen, V. (1993c): Kansakuntien kauppastrategiat - katsaus suojatulleista ja integraation teoriasta käytyyn keskusteluun. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 3/1993, s. 366-381.
- Hetemäki, M. (1993): Suomi ja EMU. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 3/1993, s. 337-347.
- Hjerppe, R. & Hjerppe, R. (1992): *Eurooppa yhdentyy*. Helsinki, Vapokustannus.
- Hjerppe, R. (1993): Cecchinin raportti à la ETLA. Kirja-arvostelu teoksessa Alho, K., Kotilainen, M. & Widgrén, M (1992): Suomi Euroopan yhteisössä - arvio taloudellisista vaikutuksista. Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, B 81, Helsinki. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/1993, s. 285-289.
- Ilmonen, K. (1994): *EU ja suomalainen kuluttaja 1994*. Helsinki, Palkansaajien tutkimuslaitos ja Suomen Kuluttajaliitto.
- Jessop, B. (1990): Regulation Theories in Respect and Prospect. *Economy and Society* 19:2.
- Kantola, A., Heinonen, V., Mattila, H., Suurpää, J., Pemberton, D., Vaittinen, A. ja Lindahl, T., toim. (1990): *Pikajuna Brysseliin - Suomi ja Euroopan yhdentymisen ongelmat*. Jyväskylä, Tammi.
- Karhu, V., Karppinen, A. ja Saikkonen, J. (1994): EU vai ETA? Tutkimus Suomen EU-jäsenyyden ja ETA-sopimuksen taloudellisista vaikutuksista. *Jyväskylän yliopiston taloustieteen laitoksen julkaisuja* n:o 94/1994.
- Kauppa- ja teollisuusministeriö (1994): Euroopan integraatio ja Suomen vaihtoehdot. *Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja* 33/1994. Helsinki.
- Kiander, J. (1992): Keskuspankkien valvonta. *Kanava* 6/1992, s. 353-355.
- Kosonen, P. (1987): *Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia* 48. Mänttä, Vastapaino.
- Kosonen, P. (1992): Kansainvälistyminen ja integraatio: jatkuvuuksia ja epäjatkuvuuksia. Teoksessa *Euroopan integraatio, työmarkkinat ja hyvinvointivaltio (toim. P. Kosonen)*, s. 25-50. Jyväskylä, Gaudeamus.
- Kosonen, P., toim. (1992): *Euroopan integraatio, työmarkkinat ja hyvinvointivaltio*. Jyväskylä, Gaudeamus.
- Kosonen, P., toim. (1993): *Näkökulmia Eurooppaan ja integraatioon. Helsingin yliopiston oikeus- ja sosiologian julkaisuja* no 7.
- Linnamo, J. (1992): Perustiedot EY-prosesista. Kirja-arvostelu Riitta ja Reino Hjerppe teoksesta *Eurooppa yhdentyy. Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/1992, s. 266.

- Lipietz, A. (1984): Ackumulering och kriser. Några metodologiska reflektioner angående begreppet "regulering". *Nordisk tidskrift för politisk ekonomi* 17, 15-39.
- Lipietz, A. (1985): *The Enchanted World. Inflation, Credit and the World Crisis*. London, Verso.
- Oksanen, H. (1993): Rahaliiton hyödyt ja haitat EY:lle ja Suomelle. *KOP:n Taloudellinen katsaus* 1993/2, s. 4-11.
- Pekkarinen, J. (1992): Valtio, työ ja pääoma integraation paineessa. Teoksessa *Euroopan integraatio, työmarkkinat ja hyvinvointivaltio (toim. P. Kosonen)*, s. 121-144. Jyväskylä, Gaudeamus.
- Pohjonen, A. (1994): Elintarvikeketju ja EU-ratkaisu. *Työselosteita* 5/94, Kuluttajatutkimuskeskus.
- Rowthorn, B. (1993): Täystyöllisyysstrategia Euroopalle. *TTT:n Katsaus* 1/1993, s. 3-14.
- Rumpunen, J. (1994): *ETA vai EU - integraatiovaihtoehtojen vaikutukset Suomen ympäristöpolitiikkaan*. Helsinki, Ulkopoliittinen instituutti.
- Sauramo, P. (1990): Saksalaistuuko Suomi 1990-luvulla - Suomen valuuttakurssijärjestelmän muutospainet. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2:1990, s. 218-226.
- Seppänen, E., Karkama, P. & Taanila, H. (1994): *EU vai ei?* Forssa.
- Taanila, H. (1994): Mitä se on? Teoksessa *EU vai ei? (Seppänen, E., Karkama, P. & Taanila, H.)*, s. 153-168. Forssa.
- Vaittinen, R. (1994): EU-jäsenyyden kauppa poliittisista vaikutuksista kuluttajan kannalta. *Keskustelualoitteita* 12/1994, Kuluttajatutkimuskeskus.
- VATT (1992): Suomi Euroopan yhteisön jäseneksi. *Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Julkaisuja* 5. Helsinki.